

РЕЗЮМЕ

Ю. К. Картавая. Определение критериев и уровней развития профессиональной компетентности учителей-филологов

В статье рассматриваются отдельные проблемы, которые связаны с обоснованием критериев, показателей и уровней развития профессиональной компетентности учителей украинского языка и литературы в системе последиplomного образования. В ходе проведенного исследования были выделены когнитивный, праксиологический и мотивационный критерии, которые детально раскрывают сущность профессиональной компетентности учителей-филологов; на основе этих критериев определены творческий, компетентный и адаптивный уровни профессионализма педагогов-языковедов, что будет способствовать эффективному профессиональному совершенствованию.

Ключевые слова: критерии, уровни, показатели, профессиональная компетентность учителей-филологов, последиplomное образование, профессионализм, педагог-языковед.

SUMMARY

Y. Kartavaya. Determination of criteria, indicators and levels of development of philologist (teachers) professional competence.

The separate problems which are connected with definition of criteria, indicators and levels of development of professional competence of teachers of the Ukrainian language and literature in the system of post-graduate education are studied in the article. Cognitive, praxiological and motivational criteria, which enclose the essence of professional competence of a teacher-philologist are explored in the article; on the base of these criteria creative, competence and adaptive levels of professional efficiency of teachers-linguists, which will contribute to effective professional improvement, are determined.

Key words: criteria, levels, indicators, philologist (teachers) professional competence, advanced studies, professional efficiency, a teacher-linguist.

УДК 371.13

О. М. Касьянова

Харківська медична академія
післядипломної освіти

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВНЗ ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ

У статті розглянуто роль і значення моделювання в забезпеченні ефективності вищої освіти. Розкрито взаємозв'язок і взаємообумовленість моделі професійної діяльності фахівця та його підготовки у вищому навчальному закладі. Виокремлено етапи реалізації технології моделювання складних систем. Окреслено основні цілі розробки моделі фахівця. Визначено основні вимоги до підготовки фахівця й до його особистісного розвитку. Проаналізовано категорії «ефективність освіти», «ефективність педагогічної діяльності», «ефективність управління», що органічно пов'язані з ефективністю підготовки фахівця та є оцінними й визначаються відповідними критеріями (загальні, спеціальні, часткові).

Ключові слова: моделювання, модель професійної діяльності фахівця, професійна підготовка фахівця, ефективність, критерії ефективності.

Постановка проблеми. Відчутне підвищення динамізму й складності соціально-економічних, суспільно-політичних, науково-технічних і виробничих процесів зумовили необхідність змін як у професійній діяльності, так і в підготовці сучасного фахівця. Отже, основні завдання вищої школи як важливого соціального інституту полягають, по-перше, у забезпеченні якісної підготовки людини до успішного життя й діяльності в сучасних умовах; по-друге, у максимально повному та збалансованому задоволенні потреб суспільства у кваліфікованих кадрах з урахуванням вимог до рівня й характеру їхніх знань, умінь і навичок, особистісного, загальнокультурного, інтелектуального й морального розвитку; по-третє, у задоволенні освітніх потреб, інтересів і вподобань майбутнього фахівця.

Відтак, вища школа поряд зі своїми традиційними функціями повинна здійснювати постійний моніторинг динаміки ринку праці й освітніх послуг, кадрових потреб, соціальних і економічних процесів, здійснювати системний аналіз його результатів з метою виявлення тенденцій і прогнозування подальшого розвитку.

Успішне вирішення цієї сукупності надзвичайно відповідальних, взаємозалежних і взаємообумовлених завдань, що стоять перед вищою школою, неможливе без використання методу моделювання як особистості майбутнього фахівця, так і його професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Метод моделювання використовується під час дослідження соціально-педагогічних явищ, що є складними системами, функціонування й розвиток яких залежить від множини чинників і взаємозв'язків. На думку багатьох учених (Н. Амосов, В. Бурков, Д. Гвішиані, Е. Каракова, Д. Новиков, В. Штофф), моделювання глибоко проникає в теоретичне осмислення та практичну діяльність людини, і в педагогічну науку зокрема.

На сьогодні існує багато ґрунтовних наукових праць присвячених моделюванню в педагогіці. Наукову та практичну цінність мають роботи щодо методологічного й теоретичного обґрунтування моделювання, зокрема В. Бикова, В. Маслова, В. Міхеєва, В. Пікельної та інших науковців. Вивченню властивостей моделей і моделювання присвячені дослідження Г. Бала, Л. Буркової, Н. Васильченко, І. Мелик-Гайказян, О. Мещанінова, У. Ешбі та ін. Н. Алексєєв, В. Ясвін розглядають моделювання як складову педагогічного проектування.

Проблема моделювання професійної діяльності та професійної підготовки фахівця є актуальним напрямом наукових досліджень. Вагомий внесок у його становлення зробили українські та російські вчені:

В. Анісімов, С. Батищев, Є. Климов, Н. Кузьмина, А. Маркова, Н. Тализіна, В. Шадриков та ін., наукові праці яких присвячені проблемам розробки моделей, що розкривають сутність професійної діяльності фахівця того чи іншого профілю, а також проектуванню процесу його підготовки.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць щодо окресленої проблеми, залишається недостатньо висвітленим питання використання моделювання в практиці вищої школи для підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах.

Мета статті – визначити особливості моделювання професійної діяльності сучасного фахівця як основного джерела раціонального вибору й обґрунтувати зміст його професійної підготовки та організацію навчально-виховного процесу у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобалізації, інформатизації, неперервного зростання обсягу науково-технічних знань і прискорення циклу оновлення продукції, устаткування й технологій, ускладнення організації суспільного виробництва та управління ним, конкуренції на ринку праці, а також зростання ролі особистісного чинника в забезпеченні ефективності виробництва відбуваються істотні зміни цілей, змісту та характеру професійної діяльності фахівців усіх профілів. Характерно, що ці зміни стосуються не тільки безпосередньо виробничих функцій фахівця, а й усієї структури його діяльності.

Діяльність є однією з основних форм прояву буття людини. Серед численних і різноманітних видів людської діяльності важливе місце посідає саме професійна діяльність. Вона зумовлена, з одного боку, суспільною природою людини, а з іншого, – постійним поглибленням суспільного поділу праці й усе більш широкою диференціацією видів професійних занять людей.

Оскільки від змісту й характеру професійної діяльності людей і її результатів істотною мірою залежить задоволення певних суспільних потреб, до фахівця, який виконує цю діяльність, висувається певна сукупність вимог до його професійної компетентності та професійно значущих особистісних рис і якостей. Вимоги зумовлюються як загальними особливостями еволюції світової спільноти, так і характером суспільного розвитку та соціально-економічних умов конкретної держави. Цілком очевидно, що ці вимоги не можуть бути чимось застиглим і незмінним. Разом зі зміною суспільного виробництва вони зазнають відповідних змін.

Відповідно змінюються цілі й завдання вищої школи щодо професійної підготовки фахівців XXI століття. Максимальне врахування

особливостей професійної діяльності сучасного фахівця та визначальних тенденцій еволюції її змісту й характеру відповідно до науково-технічного й соціального прогресу зумовлюють раціональний вибір змісту освіти, педагогічних технологій і ефективної організації навчально-виховного процесу. Відтак, актуальним постає питання розробки моделі фахівця та його професійної діяльності.

На думку О.Тоффлера, «при переході від індустріального суспільства, для якого характерні величезні витрати енергії, капіталу й праці, до суспільства з високо розвиненою технологією, для якого критичними ресурсами є інформація та технологічні нововведення, неминуче виникають нові моделі світу» [4, 16].

В. Маслов зазначає, що моделювання – творчий цілеспрямований процес конструктивно-проектувальної, аналітико-синтетичної діяльності (на основі опрацювання існуючої інформації) з метою відображення об'єкта (системи) і є предметом уваги в цілому, або його характерних складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта (системи), забезпечують стабільність його існування й розвитку. Моделювання здійснюється на наукових засадах системного підходу та теорії моделювання з урахуванням специфіки функціонування конкретного об'єкта. Процес моделювання здійснюється поетапно й має певний універсальний алгоритм, який щільно збігається з етапами управлінського циклу або окремими його складовими залежно від складності та типу моделювання й об'єкта (системи), що моделюється [2, 5].

Педагогічне моделювання є перспективним напрямом сучасної педагогіки, тому що воно: 1) має евристичний характер; 2) його використання дозволяє: а) побудувати сучасний освітній процес як складну систему; б) ефективно конструювати технологію навчання; в) реалізувати інтегративну функцію сучасної педагогіки за умов систематизації та формалізації її теоретичних основ.

Традиційно технологія моделювання складних систем передбачає такі етапи її реалізації:

1. Формулювання цілей, для досягнення яких потрібно створювати модель.
2. Створення моделі чи комплексу різнорівневих моделей.
3. Використання моделей для розв'язання проблеми, вирішення задач (цей етап також називають моделюванням, або симуляцією).
4. Аналіз адекватності результатів моделювання тим процесам, що відбуваються в реальних об'єктах, системах.

5. Коригування моделі з метою її удосконалення, підвищення рівня достовірності результатів, що отримані з її допомогою.

6. Використання ітеративного порядку вищенаведених етапів роботи з метою розширення функціональних можливостей, урахування повних даних і взаємозв'язків, залучення нових ідей тощо.

Модель фахівця є документом, що розробляється у вищому навчальному закладі для кожної спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівців, і максимально можливо відображає сукупність усіх суспільних вимог до характеру й рівня його професійної та соціальної компетентності, особистісних якостей і розвитку.

Розробка моделі фахівця спрямована на забезпечення успішного досягнення таких основних цілей:

- визначення особливостей і змісту професійної та соціальної діяльності фахівця, необхідних для успішного її виконання знань, умінь, навичок і особистісних якостей;
- встановлення обґрунтованих орієнтирів і критеріїв для проектування змісту освіти та його практичної реалізації під час організації навчально-виховного процесу, що забезпечують формування необхідних знань, умінь, навичок і розвиток особистісних якостей майбутнього фахівця;
- забезпечення максимальної відповідності рівня та якості професійної підготовки й особистісного розвитку випускника вищого навчального закладу вимогам цієї моделі;
- формування й підтримка іміджу вищого навчального закладу й авторитету його диплома, надійне забезпечення його випускникам конкурентних переваг на ринку праці.

Модель професійної діяльності будується на основі результатів системного аналізу її змісту й характеру та можливих тенденцій еволюції. Тому модель повинна відбивати основні вимоги до рівня виконання фахівцем усієї гами виробничих функцій і вирішення сукупності типових завдань його професійної та соціальної діяльності. При цьому передбачається їхня чітка класифікація та встановлення структурно-логічної схеми зв'язків із необхідними для цього знаннями, вміннями й навичками.

З огляду на зазначене вище, у процесі розробки моделі професійної діяльності необхідно виявити, класифікувати й узагальнити основні вимоги до підготовки фахівця й до його особистісного розвитку. Тому модель повинна відбивати таку сукупність вимог до фахівця:

- рівень професійної та соціальної компетентності, що дає можливість успішного виконання функцій, які становлять структуру професійної діяльності;

- професійно й соціально значущі особистісні риси та якості фахівця;
- його загальна та професійна культура;
- навички міжособистісного ділового спілкування, робота в колективі, вміння успішно працювати в команді;
- моральні принципи й переконання людини та їхній прояв у вчинках, ставленні до інших людей, загальній лінії поведінки;
- рівень його креативності, розвитку, інноваційний характер мислення та психологічної спрямованості на постійне самонавчання, самовиховання й самовдосконалення.

Саме на цій основі модель визначає й обґрунтовує узагальнені освітні й кваліфікаційні вимоги до випускника вищої школи у вигляді переліку здібностей і навичок успішно вирішувати завдання професійного й соціального характеру та необхідних для цього знань, умінь, навичок, а також професійно й соціально значущих особистісних якостей.

Взаємозв'язок моделі підготовки фахівця та моделі його професійної діяльності дозволяє сформулювати перелік навчальних дисциплін і побудувати орієнтовну логічну структуру їх вивчення.

Проте в реальній практиці освіти безпосередня реалізація вказаних зв'язків суттєво утруднюється внаслідок досить складної структури самої професійної діяльності фахівця та широкої різноманітності виконуваних ним функцій і вирішуваних задач, динамічного характеру самої цієї діяльності та зміни її характеру під впливом безлічі зовнішніх і внутрішніх чинників. Крім того, структура й характер професійної діяльності, її зміст і методи, що використовуються, залежать від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників найрізноманітнішої природи. Тому для успішного проектування й реалізації ефективної системи професійної освіти необхідно користуватись узагальненою моделлю цієї діяльності.

Певною мірою як модель професійної діяльності фахівця можна розглядати освітньо-кваліфікаційну характеристику (ОКХ) відповідної спеціальності. Проте у процесі формування моделі її основні положення обов'язково повинні бути доповнені детальним вивченням реального змісту й характеру діяльності фахівців відповідного профілю на низці підприємств і організацій різної форми власності, а також структури цієї діяльності та її детального аналізу.

Відзначимо, що завдяки досягненням науково-технічного й соціального прогресу зміст і характер професійної діяльності зазнають певних змін, а це потребує і відповідних змін змісту та структури підготовки фахівців. Тому модель професійної діяльності повинна бути відкритою,

тобто передбачати можливості її змін і доповнень. Зміст і характер професійної підготовки мають передбачати одним із важливих завдань формування в студентів уміння та внутрішньої потреби в постійному самонавчанні й самовдосконаленні.

Ефективність підготовки фахівця органічно пов'язана з категоріями «ефективність освіти», «ефективність педагогічної діяльності», «ефективність управління», які є оцінними й визначаються відповідними критеріями.

У широкому сенсі ефективність освіти визначається, передусім, ступенем досягнення поставлених перед нею цілей. Критерії оцінки того, якою мірою вища школа виконує свої функції, задаються вимогами економіки, оскільки більша частина приросту сучасного виробництва повинна здійснюватися за рахунок ефективного використання трудових ресурсів, підвищення їх якісних характеристик (освіти, кваліфікації, компетентності, майстерності).

У науковій літературі розрізняють дві форми ефективності: внутрішню, що визначає, якою мірою навчальний заклад досяг поставлених конкретних цілей навчання, та зовнішню, під якою розуміється ступінь задоволення вимог сучасного суспільства або відповідність «продукції» галузі освіти структурі попиту на неї на ринку праці [5].

Одна з перших спроб знайти кількісний показник ефективності освіти з економічних позицій належить Т. Шульцу. З огляду на його теорію «людського капіталу» додаткове економічне зростання або спад виробництва є похідними від інвестицій у людину, в тому числі – у витрати на освіту. Він запропонував власний метод визначення економічної ролі освіти, що передбачав удосконалення механізму розподілу ресурсів із метою підвищення їх економічної ефективності [6; 7]. Проте при цьому методи економічного аналізу переносилися на сферу освіти, а норма виділення коштів визначалася за формулою «витрати – результат».

Аналіз досліджень із проблем ефективності освіти (Н. Амінов, П. Віленський, Ф. Деак, Н. Яновська), управління (Л. Даниленко, Л. Калініна, В. Олійник, Н. Островерхова, В. Пікельна, М. Поташник), дозволяє стверджувати, що, розкриваючи її сутність та особливості, дослідники безпосередньо торкаються проблем визначення критеріїв. У системі освіти розрізняють такі групи критеріїв:

– загальні критерії – дозволяють оцінити значущість об'єктів, суб'єктів, процесів, явищ із точки зору основних тенденцій, цілей, напрямів розвитку й реформування освіти на різних рівнях її організації;

- спеціальні критерії – допомагають оцінити компетентність, професіоналізм, зміст педагогічної діяльності щодо її повноти, результативності, відповідності нормативним і сучасним вимогам;
- часткові – дають змогу оцінити ступінь обґрунтованості діяльності з погляду її життєздатності та перспективності.

Дж. Л. Гібсоном запропоновано критерії для кількісної оцінки ефективності системи освіти в цілому або окремого навчального закладу:

- продуктивність – характеризується як здатність системи або організації виробляти необхідну кількість і якість продукту, що вимірюється «прибутком», «продажем», «часткою на ринку», «кількістю випускників», «кількістю реалізованих програм» тощо;
- результативність – визначається як відношення «виходу» організації до її «входу», що вимірюється «відсотком або обсягом обороту капіталу та майна», «одинацями витрат», «відходами та втратами» тощо;
- задоволеність – виокремлення цього критерію є результатом розгляду організації як соціальної системи з точки зору тих переваг, які отримують її учасники; він містить інформацію про плинність кадрів, запізнення, скарги тощо;
- адаптивність – виступає як міра, якою організація може відповідати та насправді відповідає зовнішнім і внутрішнім змінам;
- розвиток – характеризується як спроможність організації «вкладати в себе», самоудосконалюватися, що збільшує її здатність до виживання протягом більш тривалого періоду й визначається кількістю та якістю програм навчання менеджерів та іншого персоналу організації [1].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, модель професійної діяльності фахівця надає можливість забезпечити раціональний і науково обґрунтований вибір змісту його професійної освіти, виховання й особистісного розвитку, який би максимально відповідав вимогам успішного виконання завдань і функцій цієї діяльності.

Саме ці моделі дозволяють узагальнити й систематизувати вимоги концептуальних підходів під час формування змісту професійної освіти або своєчасного його перегляду. У такому розумінні моделі виступають одним з основних джерел вибору, наукового обґрунтування й педагогічного проектування характеру та змісту підготовки фахівця. Сам же зміст освіти є своєрідною проекцією змісту й характеру майбутньої професійної діяльності цього фахівця на навчально-виховний процес у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структура, процессы / Дж. Л. Гибсон, Д. М. Иванцевич, Д. Х. Доннели / пер. с англ. – 8-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 662 с.
2. Маслов В. Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці / В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – Черв. – С. 3–9.
3. Пономарьов О. С. Моделювання діяльності фахівця : підруч. / О. С. Пономарьов, О. М. Касьянова. – Х. : НТУ «ХПІ» ; Вид-во ФОП Тагаєв П. О., 2011. – 236 с.
4. Тоффлер Э. Наука и изменение. (Предисловие. С. 11–33) // Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / Пригожин И., Стенгерс И. ; пер. с англ. ; общ. ред. : В. И. Аршинова, Ю. Л. Климантовича, Ю. В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
5. Gagne R. The Conditions of Learning / R. Gagne. – N.Y., 1967.
6. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopaedia of the Social Sciences / T. Shultz. – N.Y., 1968. – Vol. 6.
7. Shultz T. Investment in Human Capital / T. Shultz. – N.Y. ; London, 1971. – P. 26–28.

РЕЗЮМЕ

Е. Н. Касьянова. Повышение эффективности подготовки специалистов в ВУЗ средствами моделирования.

В статье рассматриваются роль и значение моделирования в обеспечении эффективности высшего образования. Раскрывается взаимосвязь и взаимообусловленность модели профессиональной деятельности специалиста и его подготовки в высшем учебном заведении. Выделены этапы реализации технологии моделирования сложных систем. Обозначены основные цели разработки модели специалиста. Определены основные требования к подготовке специалиста и к его личностному развитию. Проанализированы категории «эффективность образования», «эффективность педагогической деятельности», «эффективность управления», которые органично связаны с эффективностью подготовки специалиста и являются оценочными и определяются соответственными критериями (общие, специальные, частичные).

Ключевые слова: моделирование, модель профессиональной деятельности специалиста, профессиональная подготовка специалиста, эффективность, критерии эффективности.

SUMMARY

O. Kasyanova. Increasing the efficiency of specialists' training in higher education institutions by means of modeling.

The article is dedicated to the role and value of modeling in the control of the quality of high education. The interrelation and interconditionality of model of professional activity of specialists and their preparation in institutes of higher education are disclosed. The stages of the technology modeling complex systems are singled out. The basic goals of professional model development are determined. The basic requirements for professional training and for his personal development are defined. The categories «education efficiency», «effectiveness of educational activities», «performance management», which is organically linked to the effectiveness of training and is also determined by the appropriate evaluative criteria (general, special, partial) are analyzed.

Key words: modeling, model of professional activity of specialists, professional preparation of specialists, efficiency, criteria of efficiency.